

DE
DROOM

Vercoor's

A.A.M. STOLS

DE DROOM

VERCORS

DE DROOM

Vertaald door Clara Eggink

A. A. M. STOLS
'S-GRAVENHAGE

1947

Oorspronkelijke titel: *Le Songe*.

Le Songe, geschreven in november 1943, werd voor het eerst in Zwitserland gepubliceerd in het tijdschrift *Traits* in het begin van 1944, vervolgens in het eerste niet-clandestiene nummer van *Les Lettres Françaises* in september 1944.

HEEFT het u nooit gekweld? Wanneer u in gelukkige tijden – liggend in de zon op het warme zand, of gezeten voor een gebraden haantje die door een stevige bourgogne begoten werd, of ook in het vuur van een van die opwekkende en openhartige discussies, bij een geurende kop zwarte koffie – de gedachte overviel, dat deze eenvoudige vreugden niet zulke vanzelf sprekende zaken waren. En gij u zelf gedwongen voelde te denken aan bevolkingen van streken in Indië of elders, stervend aan de cholera. Of aan de Chinezen van het Midden, bij dorpen tegelijk bezwijkend onder den hongersnood; of aan anderen, die door de Jappen afgeslacht of gemarteld werden en hun einde vonden in de vuurhaard van een locomotief.

Was het voor u geen kwelling dat u hen niet meer kon bieden dan een gedachte – was het zelfs wel een gedachte? Waren het niet slechts vage beelden, die in u opkwamen? Schimmen veel onwerkelijker dan de koesterende zomerwarmte, de geur van de bourgogne, de prikkeling van de discussie. En toch gebeurde dit ergens, u wist het en had er zelfs bewijzen van: onbetwistbare verslagen, foto's. U wist het en soms deed u serieuze pogingen om iets meer te voelen dan een verstandelijke verontwaardiging, pogingen om mee-te-lijden.

Zij waren tevergeefs. U voelde zich in uw huid gevangen als in een kerker. Onmogelijk te ontsnappen.

Soms kwelde u dit en probeerde u zich te verontschuldigen. 'Te ver weg' dacht u. Als deze dingen nu nog in Europa gebeurd waren! Zij zijn daar gekomen: eerst in Spanje, aan onze grenzen. En in uw geest namen zij al meer plaats in. Ook in uw hart. Maar wat het *voelen* wat het *meevoelen* betrof... Hoe realistischer was de geur van uw koffie en de smaak van uw verse croissants.

U beperkte zich tot Frankrijk, tot Parijs, zoals men wel zegt: *Wij zullen slag leveren aan de Marne, aan de Seine, aan de Loire*. Weldra waren het uw eigen vrienden van wier gevangenneming, deportatie of dood iedere dag u de tijding bracht. Deze slagen werden tragisch door u gevoeld. Maar wat verder? U bleef gevangen in uw eigen oord van lijden zonder uitzicht. En de zon in de straat, de zwoelte van een alkooft, de magere ham van de zwarte markt waren werkelijker dan de doodskreten van hen, wier handen en voeten men ergens bezig was te verschroeiën.

Toch is het mij gelukt deze armzalige afzondering te verbreken. De verbeelding overdag onmachtig is, krijgt in onze slaap een wonderbaarlijk vermo-

gen. Verbeelding? Goed. Laten wij het zo noemen, als gij dat wilt. Zelf heb ik hierover andere gedachten. Ik heb in mijn droom vreemde dingen gezien, die noch door de verbeelding, noch door het onderbewustzijn verklaard kunnen worden. Gebeurtenissen, die, terwijl ik daarvan droomde, mijlen hier vandaan voorvielen. Ik kan het niet bewijzen, natuurlijk; er zijn op dit gebied nooit bewijzen. Maar wat ik in bepaalde slaaptoestanden doorleefd heb, is voor mij het afdoende bewijs, dat er een wijd verspreid bewustzijn bestaat, een soort wereldbewustzijn dat om ons zweeft, waaraan wij soms in onze slaap deelhebben in enkele uitverkoren nachten. In deze nachten ontsnappen wij inderdaad aan onze kerker, kunnen wij eindelijk verder zien dan onze gevangensmuur...

IN een van die nachten liep ik door een kaal landschap. Ik bewoog mij moeizaam voort. Het hemeldak lag uiterst laag en hier en daar hingen er stukken naar beneden, als flarden gescheurd gaas die over de grond sleepten en zich vasthaakten in de wortels. Ik probeerde deze flarden te omzeilen en zocht ertussendoor een weg, omdat ik anders niet alleen meteen in een dichte nevel verdwaald zou zijn, maar ook omdat hun dikte voelbaar was in de zware weerstand, die zij boden. Ik moest ze voor mij uitduwen, ze optillen als zware gordijnen van vaal damast. Ik putte mij uit en vorderde nauwelijks. De aarde was zwart. Zij was vochtig en sponzig. De stappen tekenden zich erin af, eerst als ondiepe kommen, die zich weldra vulden met roetkleurig water, waarin stukjes verkoold mos en verrot hout rondreven.

Er hing een geur, een vreemde geur, niet van humus of ontbinding, maar een gemengde geur van etter en zweet. Zij deed mij walgen en maakte mij angstig. Ik liep moeizaam en begon mijn eigen sporen terug te vinden. Bewoog ik mij dan in een cirkel? Ik probeerde die te ontwijken en een rechte lijn te volgen. Maar steeds hervond ik mijn voetstappen, die hoe langer hoe dichter op elkaar lagen. Al snel strompelde ik door een zwarte en ijskoude modder waarin de voetsporen elkaar doorkruisten, alsof zij van duizenden mensen afkomstig waren.

Toch was ik alleen. Het leek alsof ik een eeuwenoude eenzaamheid met me meesleepte. Het enige wat misschien deze eenzaamheid doorbrak was een herinnering. Zo-even, voordat ik mij hier bevond, moest ik een rivier zijn overgestoken, ongetwijfeld. En twee zwanen, twee zwarte zwanen, waren, geloof ik, bij mijn nadering opgevlogen. Ik herinnerde het mij slecht, behalve hun ontzaglijke schaduwvormen, terwijl zij over mijn hoofd vlogen. Ik herinnerde mij het geluid van hun vlucht, het geluid van de wind in hun veren, en die ijzige adem tegen mijn voorhoofd. Ook deze herinnering maakte mij bang.

Ik weet niet wanneer ik mij ervan bewust werd niet meer alleen te zijn. Voor mij uit liep iemand. Ik wilde sneller gaan, die vage gedaante inhalen. Ik zag haar nooit duidelijk, steeds weer bevond er zich tussen ons een of andere nevelsluier. Bij momenten vervaagde alles en bleef er in mijn hart een afschuwelijke leegte over. Dan zag ik haar weer, onzeker en slingerend, grijs en zwijgend.

Vrij plotseling was zij aan mijn zijde. Ze liep naast mij met dezelfde stap als de mijne, slap en geluidloos. Ik zag dat de gedaante het afschuwelijk magere lijf van een man was. Zijn gelaat was bleek en vierkant, hij had een eigenaardige glimlach. Zijn arm strekte een lange benige hand voor mij uit, als om mij iets aan te wijzen.

– Ik zie het niet, zei ik.

Ik sprak niet tot een onbekende. Ik bedoel, dat hij op dat moment geen onbekende voor mij was. Wij kenden elkaar heel goed en tal van gezamenlijke herinneringen bonden ons. Ik vroeg hem dus:

– Wat wijst u mij aan? Ik zie niets.

Hij gaf geen antwoord, maar bewoog zijn uitgemergelde hand met gestrekte wijsvinger ietwat ongeduldig heen en weer.

– Maar antwoord dan toch! riep ik uit.

Toen keerde hij mij zijn vreemde gelaat toe, zijn glimlachend, maanachtig en verwoest gelaat. Hij opende zijn mond en ik zag zijn afschuwelijke tong, verwrongen, verschrompeld, zwart en stukgereten, die zich oprolde als een slak. En ik herinnerde me dat ze inderdaad zijn tong met gloeiend ijzer verschroeid hadden. Ik zag haar trillen als die van een mannetjesgans die bijten wil. Deze uiterste inspanning om te spreken was hartverscheurend en onverdraaglijk. Ze vervulde mij met een afschuw die ik niet door mijn medelijden en woede kon overwinnen. Ik wende me af en wilde twee andere menselijke gedaanten die links van mij langzaam voorbijtrokken tot getuige roepen, maar het uiterlijk van deze mannen benam mij de adem. Zij waren zo uitgemergeld dat ik niet begreep waar zij de kracht vandaan haalden om hun last te torsen: een reusachtig stuk ijzer in T-vorm, ruw en verroest, dat hun schouders stukreet.

Zij liepen zwijgend en met een lugubere traagheid en ik hoorde alleen hun adem als een stotend gekreun. De eerste strekte zijn hoofd naar voren: de schedel leek ontzaglijk groot boven het gezicht waarvan het vel op het been kleefde. In zijn nek was een door twee pezen omgeven holte waarin je een vuist had kunnen steken. De korte en zwarte haren zagen er stoffig uit. Op sommige plekken waren zij door zweet vastgeplakt, op andere zag je de blote huid; op deze zieke, kale plekken hadden zich korsten gevormd, waarvan er enkele bloedden. Zijn metgezel was kleiner. Het stuk ijzer drukte zwaarder op zijn schouder en verwondde hem pijnlijk. Zijn gelaat was in ontelbare rimpels geplooid als een half leeggelopen kinderballon. De huid was askleurig. De ogen puilden zo uit hun kassen, dat je verwachtte ze als knikkers eruit te zien rollen; het oogwit was vol krasen. Ik zag ook, dat een van zijn oren half van zijn hoofd was afgescheurd en een bloederige wond vormde met twee omgekrulde en vochtige lippen. Beiden trokken als schimmen voorbij, maar zij werden door anderen gevolgd. Het was alsof mijn voeten een centenaar zwaar waren en niets had mij tot het zetten van een stap kunnen bewegen. Ik zag een halfnaakte romp in lompen gehuld; de ribben gingen als een blaasbalg op en neer, en onder de maag, die zo hol was, dat zij zichzelf opgeslokt scheen te hebben, zwol de buik van krachtsinspanning op, en onder de kleding zag men bij iedere pas griezelige weke gezwellen bewegen.

Ik zag een man wiens lijf nog zwaar en huidkleurig was, terwijl zijn armen en benen al paars en uitgemergeld waren. Om zijn bleke ogen, die de blik van een blinde hadden, waren inkt-kleurige kringen, en hoewel de kou mij tot op het been verstijfde, waren zijn haren, zijn hemd door zweet vastgekleefd. Een andere had er bijna gewoon uitgezien, als zijn neus, zijn slapen, zijn oren niet overdekt waren geweest met harde nerven als van een blad. Een wat ontstoken neusvleugel was op een eigenaardige wijze opgezet, alsof een muis er 's-nachts aan had geknaagd. Een andere, tussen wiens sleutelbeenderen zich twee diepe holten vertoonden, droeg moeizaam een ontzaglijke buik voor zich uit, die tussen zijn dijnen leek te zijn gezakt. Een ander had onder zijn oksels zulke gezwollen klieren, dat je zou denken dat zij als darmen onder de huid lagen. Allen hadden een vreemde huid, troebel als verzurende melk, als was met aarde bezoe-deld, geschonden door uitslag, kloven en puisten, alsof het gestel in opstand was gekomen en zijn verzet had willen uiten in deze rode kreten of in dit bleke gekreun.

Hun leeftijd? Ik zou het niet kunnen zeggen. Zeker alle leeftijden, maar hoe kon ik dat weten? Op het eerste gezicht zou ik zeggen: *Oud, heel oud*, maar zou dit direct hebben teruggenomen. Ongetwijfeld waren er zelfs heel jonge bij. Ik zie nog, opduikend uit de nevel, dat aangrijpende gelaat... Die tere, fijne lippen, half open in een pijnlijke trek, waartussen kleine zeer witte tanden waarvan er verschillende ontbraken.

En daar omheen die zinkkleurige huid, vol groeven, als bij een oude boer... De drie diepe rimpels waarop zachte, blonde krullen vielen... En die weggezonden overgrote ogen tus-sen okerkleurige oogleden, die verkreukeld waren als fijn vloeipapier, dat men reeds lang gebruikt heeft... Een ander had een voorhoofd, dat nog helemaal wit en glad was zoals je dat slechts hebt op je zestiende jaar. Maar het gezicht daaronder scheen door een onverklaarbaar ongeluk misvormd. Van de ogen zag je niets anders dan een koortsige pupil, verzonken in een oogvlies, rood als een wond. De bloedeloze mond zonk weg tussen twee ontstoken groeven die als bogen de wangen van neus tot kin doorploegden. De hals was nog sierlijk, glad en soepel als die van een jong meisje.

De mist was opgetrokken. Ik kon nu het landschap om mij heen zien, althans als je dit een landschap noemen kon: een nauwelijks golvend keteldal, waarvan één kant zich in de verte verloor in een vuile nevel; de andere zijden liepen op naar vormeloze heuvels. Overal zwarte, modderige en klontterige aarde. Geen enkele boom. Nergens een plekje groen, waar men zijn blik op kon laten rusten. De hemel was even zwart als de grond. In een inzinking, die men wel een vallei moest noemen, ontwaarde ik blokvormige bouwsels, die zwart als de hemel en de aarde waren, maar nog troostelozer, nog somberder, omdat ze in het gelid stonden. In rijen van tien, dertig in elke reeks. Voldoende om een vijfentwintig duizend man in onder te brengen.

In het midden stond een hoger gebouw, dat vroeger wit was geweest, met een bakstenen schoorsteen er op die ooit rood was geweest en nu zwart zag zoals de rest, als de rook die hij uitspuwde. Daarheen richtte ik mijn schreden. Ik zette me weer in beweging. Het was nog ver en mijn hart woog zwaar. De aarde klonterde aan mijn voeten en waar ik ook keek, mijn ogen ontmoetten slechts diezelfde groepen uitgehongerde wezens, magere schimmen, die verpletterd werden onder allerlei lasten die zij in deze angstaanjagende stilte verder droegen....

Stapels zware planken, zakken cement, balken van ijzer... Er waren ook andere in het zwart geklede gestalten; deze waren flink en vlug. Deze mannen droegen alleen een knuppel. Zij liepen tussen de groepen door, en waakten ervoor dat er geen stilstand kwam. Toen ik langs een wal liep, kruiste ik een deerniswekkend span mensen.

De man die achterliep had zich laten vallen en het uiteinde van de plank die hij droeg losgelaten. Hij lag in zijn volle lengte uitgestrekt met zijn gezicht in de modderige aarde. Zijn metgezel, die hem was voorgedaan, stond nog op zijn benen; gebogen, onbeweeglijk leek hij zijn kruis te dragen. Hij verroerde zich niet, hij keek niet en ongetwijfeld dacht hij niet; hij leek een van die arme, afgestompte paarden die met hangend hoofd op de zweep wachten die ze weer voort zal drijven. Ondertussen probeerde een toegeschoten zwarte man met knuppelslagen de uitgeputte man op te laten staan.

Walging maakte zich van mij meester, het leek mij dat de man niet anders kon dan sterven onder de slagen. Maar nee. Hij richtte zijn uitgemergeld karkas op, hij tilde zelfs de plank weer op, en wankelend begaf het span zich weer op weg. Een eind verder zag ik een alleen lopende man, dubbelgebogen onder een baal zwaarder dan hijzelf, een geraamte waar de bleke huid als een zak omheen hing.

De rand van zijn kapotte schoenen was vochtig van het bloed en de etter van zijn stukgelopen hielen. Hij liep te braken, of beter gezegd: hij probeerde een karige gal op te geven, die langs zijn kin en hals droop. Zijn maag trok zich in afschuwelijke krampen samen en een zwarte man gaf hem moed door zijn lendenen met knuppelslagen te bewerken. Er waren ook mensen die minder uitgeput waren. Zij hadden nog uitdrukking in hun ogen. Was dat beter te verdragen? Je las er niets dan ellende en angst in. Hun botten staken nog niet door hun vel heen, maar dit begon toch al dat rimpelige, korrelige en bleke uiterlijk te krijgen, waarmee het aansluitende verval zich aankondigde. Men vermoedde reeds ongezonde zwellingen die weldra oedeem zouden worden, rode vlekken die spoedig zweren zouden zijn, lijkkleurige waterzucht-plekken die zich snel zouden opvullen met etter. Ik weet niet of het niet nog ellendiger was ze bijna gezond te zien en te weten wat er van hen worden zou. Ik ging verder. Ik had het afschuwelijk koud. Ik weet niet of het door de noordenwind of door het verdriet kwam, uit mijn ogen liepen gloeiende tranen langs mijn gezicht.

Ik ging verder. Dicht bij een berg cementzakken lag een ineengekrompen lichaam. Het was duidelijk dat het een dode was. Een zwarte man keerde het met het uiteinde van zijn knuppel om, zoals men een op het strand aangespoelde zeekwal omdraait en trok daarbij een half vies, half onverschillig gezicht. Ik zag het gelaat van een lijk dat door de dood van al zijn onreinheden was gezuiverd en mooi was – mooi in zijn herkegen schoonheid. Ik had graag weg willen vluchten; maar ik kon niet. Ik kon slechts met loodzware passen voortgaan. En steeds moest ik mij in een cirkel bewegen. Want het voelde alsof ik verscheidene keren dit lugubere paar ontmoette, de zwarte man die in ongevoelige minachting met het uiteinde van zijn knuppel het roerloze lichaam aan zijn voeten plaagde. Ik ging verder. Langs een modderpoel lopend, trapte ik op iets week. Mijn hart bonsde en ik maakte een sprong. Het was een hand. De palm van een hand. Deze hand behoorde aan een op zijn rug liggende man, de armen als een kruis uitgestrekt. Het magere gezicht bewoog nog licht en de ogen hielden hun vage blik op mij gevestigd. Het leek mij of ik door een zeedrocht, een poliep werd aangekeken. Ach, het was niet uit te houden! Ik had deze man niet kunnen aanraken, nee, voor niets ter wereld. Ik verwijderde mij, ik vervolgde mijn weg, met moeite mijn zware voeten voortslepend. Maar toch kon ik het achter mij klinkende geluid van de knuppel op botten niet ontwijken.

Vele andere dingen moet ik gezien hebben die mijn geheugen ontschoten zijn. Ik herinner mij op enige afstand van de barakken en nauwelijks zichtbaar in de rook, die door de wind in flarden werd gescheurd, een groep van een honderdtal mannen. Zij stonden in de houding, in een rechte rij; een schamel valiesje of bundeltje lag aan hun voeten met de afgetrapte schoenen, die in de ijsskoude modder weekten. Zij leken gezonde mensen, hoewel zij allen merkwaardig bleek zagen als Brussels lof, dat in kelders wordt gekweekt.

Alleen hun oren waren door de noordenwind rood gewaaid, en al die paren oren waren luguber en komisch tegelijk.

Hoe lang stonden zij daar al? In hun gelederen vertoonden zich gapingen, sommigen waren gevallen, men liet ze liggen waar zij gevallen waren. De roerloosheid van de anderen deed in de beweeglijke rook onwezenlijk aan, maar zij werd verklaard door de aanwezigheid van enkele zwarte mannen die met hun knuppels onder de arm rondliepen, en zich in hun handen wreven om die te verwarmen. Ik ging aan hen voorbij. Zullen, zo vroeg ik mij af, er op deze wijze steeds, en steeds weer anderen komen? En waar bracht men hen onder? Plotseling herinnerde ik mij de dode, en de anderen, en het nummer dat ik gezien had op de schouder van de zwijgende man, honderd zestigduizend en nog wat, en die barakken, op hoevelen waren zij berekend? Ten hoogste dertigduizend man. En toen woei er een wolk rook naar mij toe die mij op de keel sloeg...

Ik ademde zo'n weerzinwekkende stank in, dat ik over mijn hele lichaam kippenvel kreeg. Een lucht van zwavel, maar vooral een afgrijselijke geur van verbrande beenderen en lijken. En ik keek met ontzetting naar het grauwe gebouw en zijn in rooksierten gehulde spookachtige schoorstenen met een rilling van afschuw begreep ik zijn sinistere betekenis. Hier is er een leegte in mijn geheugen.

Het was alsof deze rook en mijn angst een giftig mengsel vormden, en mijn bewustzijn dood was. Het lijkt mij of ik lang in deze rook heb rondgedwaald. En toch, ja toch zie ik sommige dingen weer terug – eenzame eilanden in mijn herinnering. Ik zie weer mijn metgezel met zijn verbrande tong. Zijn vierkant bleek en gekweld gezicht, dat mij steeds aankijkt met die geheimzinnige en ijzige glimlach – en nu dringt het tot mij door dat het de glimlach was van Yorrick.¹ En hij toont mij zijn handpalmen die evenals zijn tong verbrand zijn en overdekt met etterende zweren en bloedende, zwarte vellen. En hij glimlacht, hij glimlacht. Ik herinner mij verder een man, die hard loopt, en ik vraag mij af hoe het mogelijk is dat hij hard kan lopen op dergelijke enorme, misvormde en gewonde voeten, op zulke stokachtige benen die in het omvangrijke kniegewricht als een cardanas bewogen en toch loopt hij hard en in het voorbijgaan hoor ik zijn

1 YORICK is een personage uit *Tristram Shandy* (ca. 1763) van Laurence Sterne. Het is een goedmoedige, ironische dominee met een karakteristieke, melancholieke glimlach. Vercors' verwijzing maakt die glimlach – in de context van rook, verbranding en ontreddering – tot een grimmige, macabere echo van menselijkheid.

schor en haastig hijgen, waarvan ik niet weet of het zijn gebrek aan adem of zijn angst verraadt. Er is ook een snikkend kind, dat ik in mijn armen houd. Wie was het?

Ik weet het niet meer. Ik zie alleen mijzelf terug, het omhelzend, het tegen mij aandrukkend. Onze tranen mengen zich. Nog steeds hangt die rook om ons heen, en in de haren in de haren van het kind zie ik ongedierte lopen. En weer, maar veel later, uren daarna, kwam ik voorbij de mannen die in het gelid stonden. Het daglicht was veranderd in een somber schijnsel. Dit keer ben ik het die hard loopt; ik ren aan hen voorbij. Zij staan er nog steeds, met hun voeten in de modder, onbeweeglijk, terwijl de koude wind en flarden rook om hen heen waaien. Hun gelederen vertonen nieuwe gapingen. Zij hebben geen rode oren meer, alles wat men van hun huid ziet, hun handen, hun gezicht, hun oren hebben dezelfde blauwachtige tint. En eindelijk ook heb ik voor 't laatst mijn metgezel terug gezien. Men voert hem op een draagbaar weg. Zijn verstijfde lichaam wordt door een laken bedekt. Toch kan ik onder het doodskleed zijn bleke gezicht zien, zijn gezicht waar over een glimlach ligt. Maar kijk! Het is nu niet meer dezelfde glimlach. Nu hij dood is, heeft hij de glimlach van Yorrick verloren. Deze glimlach is gelukkig en ik weet dat hij voor mij bestemd is, als een teken van onze broederschap, als een hoopvolle belofte.

En daarna...

Hoe is dat plotseling alles zoo gekomen? Zoals dat in een droom gebeurt. In een droom vraagt men niet naar het hoe. Nu was ik zelf een van die mannen. Ik ben het niet geworden: ik wàs het.

Sedert altijd. Ik was niet meer de toeschouwer, die hen eerst met ontzet medelijden had gadeslagen. Ik was dat nooit geweest. Ik was niet anders dan één van die mannen, daar-ginds. Zoals zij sleepte ik mijn last, en zoals zij mijn vervallen lichaam voort. Ik had geen andere herinneringen dan mijn vermoeidheid en mijn verdriet. Geen andere herinneringen dan die, welke dag na dag en na uur in mijn vlees waren gegrift. Al mijn bewustzijn trok zich op twee plaatsen samen: daar waar mijn last mijn huid kapot schuurde en mijn botten deed kraken, en daar waar mijn ingewanden zo zwaar op mijn onderbuik drukten dat deze scheen te barsten. Wanneer ik één verlangen had, dan was dat slechts het onuitputtelijke, onophoudelijke verlangen te gaan liggen en te sterven. Maar zoals een dier weet, zoals een paard tussen zijn bomen weet, begreep ik dat ik niet kon gaan liggen, niet kon sterven... Want een mens is niet alleen zijn huid, daarin huist een dier dat leven wil, en ik had sinds lang geleerd dat, al had ik ook met vreugde aanvaard onder de knuppel van de zwarte mannen te sterven, het dier zich weer onder de slagen zou oprichten, zoals een halfdode muis, met gebroken ledematen, nog tracht te ontsnappen aan zijn kwelgeesten.

Ik wist het en dat maakte mijn afschuwelijke vermoeidheid en mijn afschuwelijk verlangen nog afschuwelijker en wreder.

En indien ik in de diepten van deze put, in de diepten van deze bodemloze wel, indien ik in de diepten van deze ellendige afstomping nog één gedachte had, – als er nog één gevoel in mij overbleef, dan was het 't bittere hartzeer, dan was het de verscheurende pijn, dan was het de eenzame en ijzige wanhoop te weten, dat lieden op deze wereld, mensen zoals wij, met een hoofd en een hart, van ons bestaan en ons leven af weten en dat zij hun eigen leven voortzetten, vervuld van hun geld-, liefdes-, etenszorgen, dat zij iedere dag voortleven te midden van de dagelijkse dingen en in deze tijd, zonder zich ook maar een greintje om ons te bekommeren. En dat er zelfs anderen zijn, ja, dat er zelfs anderen zijn, anderen die soms aan ons denken – en dat die gedachte doet glimlachen.

November 1943.

COLOPHON

Gedrukt bij de Firma Boosten & Stols
te Maastricht in de lente van 1947.
De oplaag bedraagt 3000 exemplaren
op geschept Hollandsch papier van
G. H. Bührmann's Papiergroothandel.

N° 178

Stols was een uitgever voor wie vormgeving een morele categorie was. Hij geloofde dat een boek waardig moest zijn aan zijn inhoud. Daarom is *De droom* in de *Lutetia* gezet, een Helmut Salden-omslag kreeg en in een genummerde oplage van 3000 verscheen.

Dat is geen routine-uitgave. Dat is een uitgever die zegt:

Dit kleine boekje verdient een monumentaal jasje.

– Stols was, net als later bijvoorbeeld Johan Polak, iemand voor wie het boek als object een vorm van eerbetoon was.²

ENCYCLOPÆDIA BRITANNICA:

Royal Joh. Enschedé, representing value since 1703, invite Jan van Krimpen to design a new typeface for the firm. The typeface he produced, *Lutetia* (the Roman name for Paris), was the official lettering for an exhibition of Dutch art in Paris in 1927, and its reception led to his lifelong association with the firm.

² [ZIE over 'gepassioneerd uitgeven' ook pagina 34](#)

‘Le songe’

EEN BEKNOPTTE DUIDING IN HET LICHT VAN JOODS-COMMUNISTISCH VERZET

DE DROOM behoort tot de vroegste literaire pogingen om de werkelijkheid van de nazikampen te benaderen. Vercors baseerde de tekst op de getuigenis van een bevriende gedeporteerde. Het is een geconcentreerde verbeelding van ontmenselijking, geschreven toen de omvang van de vernietiging nog niet publiek bekend was. Juist daardoor werd het in verzetskringen gelezen als een vorm van vroeg weten:

Een intuïtieve greep naar een werkelijkheid die zich nog niet volledig liet uitspreken.

VOOR HET JOODS VERZET had zo'n tekst een directe herkenbaarheid omdat men de richting van de geschiedenis al aanvoelde. *Le songe* benoemt in sobere taal wat men in die kringen wist of vreesde: dat het fascisme niet alleen onderdrukte, maar vernietigde.

IN HET COMMUNISTISCHE VERZET had het boekje een verwante betekenis: het fascisme werd gezien als een systeem dat tot ontmenselijking leidde. *Le songe* bevestigde dit in literaire vorm. Het communisme bood velen, ook na de oorlog, een morele horizon: het geloof dat een rechtvaardige wereld mogelijk was en dat de geschiedenis niet gedoemd was zich te herhalen. De leus *Dit nooit weer* was geen abstracte wens, maar een politieke en morele opdracht.

Dat Tertia Kolthoff, joods, verzetsvrouw, communist – dit boekje, *De droom*, bezat, past in die context. Haar referentiepunt was de CPN; zij volgde de partijlijn trouw ook in hun kritiek op Stalin. De bibliotheek bestond, naast de complete *Maigret*-reeks en andere detectives vooral uit *Pegasus*-uitgaven zoals van Theun de Vries. De persoonlijke, existentiële stemmen van M. Vasalis' *Parken en woestijnen* (1962), *Vergezichten en gezichten* (1972), *De vogel Phœnix*, gezet uit de *Romanée* van Van Krimpen, (op het schutblad *Dec. '47* en haar handtekening) en *De droom* en tonen een kant van haar die zij niet uitsprak: een innerlijke gevoeligheid, een ernst die niet in ideologische termen kon worden geformuleerd.

Die combinatie geeft haar nalatenschap een diepte die zich niet laat uitspreken, maar wel laat vermoeden. Het zijn boeken die niet alleen gelezen, maar bewaard worden – als stille getuigen van wat is meegemaakt en niet onder woorden kan gebracht.

In dat licht krijgt haar latere verzuchting – ‘*welke link hebben we gemist?*’ – een begrijpelijke plaats. Het is geen politieke vraag, maar een morele: hoe kon een beweging die streed tegen fascisme zelf blind worden voor misstanden elders. De tragiek doet niets af aan de oorspronkelijke drijfveer: het verlangen naar een wereld waarin vernietiging niet opnieuw mogelijk zou zijn.

Dat zij de huidige gebeurtenissen in Gaza niet meer heeft hoeven meemaken, is een menselijke opluchting. Het past bij het besef dat sommige werkelijkheden te zwaar zijn voor wie al te veel heeft gedragen.

LE SONGE is het eerst gepubliceerd in 1944. Dit betekent dat de eerste lezers vooral intellectuelen in ballingschap en linkse verzetskringen waren. De publicatie als zelfstandige uitgave in 1949 leidde niet tot een groot publiek debat, maar het werk werd wel opgenomen in school- en universiteitsprogramma's als voorbeeld van vroege kamp-getuigenis in fictievorm; regelmatig besproken in contexten van Shoah-literatuur, droom-symboliek, en oorlogsethiek.

Het werd omschreven als *glacant, poignant, d'une importance capitale* voor het begrijpen van de morele dimensie van de kampen.

Over het waarom het nooit grote bekendheid verwierf kun je voorzichtig concluderen dat *Le songe* te donker, te visionair en te weinig narratief is om een breed publiek te bereiken. De tekst is kort, intens, en eerder een moreel-filosofische meditatie dan een verhaal.

Het kreeg respect, maar geen massale bekendheid – eerder een stille, maar blijvende plaats in de Franse herinnerings- en literatuurgeschiedenis.